

האוניברסיטה העברית בירושלים

המכון למדעי היהדות ע"ש מנדל

הפקולטה למדעי הרוח

מחקרים בלשון

יג

מחקרים בלשון

החוג ללשון העברית וללשונות היהודים
מרכז בן-יהודה לחקר תולדות הלשון העברית

כתובת המערכת: החוג ללשון העברית וללשונות היהודים
האוניברסיטה העברית, הר הצופים
ירושלים 91905

מחקרים בלשון

יג

העורכים: אהרן ממזן ושמואל פסברג

ירושלים ה'תשע"א

הספר יצא לאור בסיוע הקרן ע"ש דוד ופולה בן-גוריון למדעי היהדות
מיסודה של משפחת פדרמן

הפצה : הוצאת מאגנס
ת"ד 39099, ירושלים 91390
טלפון : 02-6586659, פקס : 02-5660341
www.magnespress.co.il

הפקה, סדר ועריכה במחשב:
האקדמיה ללשון העברית, גבעת רם, ירושלים

עריכת לשון : אברהם בן-אמתי

©

כל הזכויות שמורות למכון למדעי היהדות ע"ש מנדל
ולמחברי המאמרים
ISSN 0334-6110

פתח דבר

בקובץ זה מתפרסמים שלושה עשר מאמרים חדשים הדנים במגוון רחב של סוגיות מעניינות ומרתקות מתחומי הלשון העברית לתקופותיה ולרבדיה. שמונה מאמרים נדרשים לעברית בעת העתיקה. אלכסיי (אליהו) יודיצקי בונה נדבך נוסף בעיוניו במורפּו־פונולוגיה המקראית. כאן הוא דן בהיחלשות העיצור אל"ף בעברית המקראית ובהשפעתו על התצורה, תוך בחינת היעדר ההתאם התחבירי (לכאורה) בכמה סינטגמות במקרא. אהד כהן דן בצורות ה"רצף" המקראיות מטיפוס ויקטל שנחשבו עד כה חריגות ומאיר אותן באור חדש: השימוש בצורות ויקטל אינו מקדם את זמן ההתייחסות לאורך ציר הזמן אלא מביע אותו האירוע מפרספקטיבה אחרת. דוד טלשיר דן בידיד שהוא 'חבר' בתולדות העברית, החל במגילות ממדבר יהודה דרך ימי הביניים ועד העברית החדשה. הוא מגיב למאמר קודם של משה בראשור בנושא זה ומשלים נתונים מהמגילות הגנוזות ומתקופות מאוחרות. כריסטיאן שטאדל מנסח כלל חדש למקרים של התערערות העיצורים הלועיים והסדקיים במאה ועשרים תיבות בקריאת השומרונים בתורה ושזאב בן־חיים שירי כ"חריגים". הכלל הוא שברובן המכריע חל שיכול העיצורים א/ע בראש מילה. אריאל גבאי דן בחילופי הנוסח ובחילופים בכתיב ובניקוד הבאים לידי ביטוי בכחמש מאות מובאות מן המקרא בכ"י קאופמן למשנה. הוא מציג רשימה ממצה וממוינת של כל החילופים בלוויית הסברים והערות. חיים דיהי דן בלשון האמוראים בראי חידושי הלשון של בן סירא, ובוחר את חידושי התצורה וחידושי המשמעות המשותפים רק ללשונם של שני קורפוסים אלו. מאמרה של רבקה שמש הוא המשך למאמר קודם שבו היא דנה בצורות הפנייה במשנה ובתוספתא. במאמר זה היא דנה בנסיבות השימוש בפנייה מן ההיבטים הפרגמטי והתחבירי. שלומי רייסקין שב ומעורר במאמרו את הדיון בגזרונה של המילה התלמודית פרדכת ובהוראתה.

חמשת המאמרים האחרים מיוחדים לעת החדשה. חיים א' כהן בונה עוד נדבך בחקר לשונות התפילה ובמאמרו כאן הוא דן בדקדוק התפילה האשכנזי והשפעתו על פוסקי ההלכה, לאור גלגולי נוסח הברכה "בורא עשבי בשמים". אילן אלדר מפרסם פרק מקיף בשאלת אליעזר בן־יהודה כמתכנן לשון. המאמר סוקר את מרכיבי תכנית הפעולה של ה"תחייה": הרעיון והמטרה, ההסברה, פיתוח הלשון, הכול פרי תכנון לשון מדוקדק, לרבות "תכנון סטטוס", "תכנון קורפוס" ו"תכנון יוקרה". רבקה בליבוים דנה בסוגיית ההכפלה הלקסיקלית בעברית לדורותיה, בדגש מיוחד על ההיבט הפרגמטי בעברית החדשה.

רבקה תמיר דנה בלשונה של סיפורת זרם "המהלך החדש" שפעל בעיקר בוורשה בעשור האחרון של המאה התשע־עשרה, כאנטי־תזה לסגנון העברי המליצי ששלט

בלשון המשכילים מראשית ההשכלה עד סמוך לפני תקופת התחייה. היא דנה במאפייני הלשון של זרם זה שעד כה לא זכה לניתוח לשוני מקיף. אמיר געש דן במימוש הפונטי של שמות המספרים המונים בעברית מדוברת בת ימינו (ובלהגים נאו-ערביים). תוך בחינת החלוקה המוטעית (מטנליזה) שעברו מספרים מעין "שלושת אלפים" ל"שלוש תלפים" הוא מגלה זיקות פנימיות מאלפות של אנלוגיה והיקש פרדיגמטי בין סדרות שונות של המספרים המורכבים. אף שמכלול המאמרים המצטרפים לקובץ אחד הוא לכאורה מקרי, בגיליון זה יש ייצוג נכבד לתחומי הלשון ולרבדיה השונים, לרבות סוגיות חוצות תקופות. אפשר לראות, למשל, זיקות מעניינות מתולדות העברית במאמרים שונים, כגון בראשון, בשלישי ובאחרון, העוסקים בתוצאת ההיאלמות של העיצורים הסדקיים והלועיים בלשון המקרא, במסורת הקריאה של השומרונים, ובעברית המדוברת בזמננו. בגיליון זה אף יש ייצוג נכבד לדורות השונים של חוקריה הנאמנים של הלשון העברית. וראויים לציון מיוחד מאמריהם פורצי הדרך של חוקרי הדור הצעיר, המגלים כאן מה ש"תלמיד ותיק עתיד לחדש".

המימון להפקת כרך זה בא מהקרן ע"ש דוד ופולה בן-גוריון למדעי היהדות מיסודה של משפחת פדרמן, המתנהלת במכון למדעי היהדות ע"ש מנדל באוניברסיטה העברית. המערכת מבקשת להודות לראש המכון, פרופ' שלמה נאה, ולמזכיר המכון, גב' קרי פרידמן-כהן, על הטיפול המסור והנאמן בתפעול הצרכים החמריים של ההפקה.

תודת המערכת נתונה גם לעורך הלשון, מר אברהם בן-אמתי, לגב' עירית בריס ולגב' קטי מויאל שהכינו את הסדר במסירות, לגב' ליזה מוהר, מנהלת ההוצאה לאור של האקדמיה ללשון העברית, ולהוצאת מאגנס, שהוציאה מתחת ידה מלאכה מתוקנת.

תוכן העניינים

ה		פתח דבר
		אלכסיי (אליהו)
1	היחלשות העיצור ^ב (אל"ף) בעברית המקראית	יודיצקי
	"ויאכל וישת ויקם וילך ויבז עשו את הבכרה" – על	אהד כהן
13	משמעותן של צורות הרצף בעברית המקראית	
39	על יָדִיד שהוא 'תָּבֵר'	דוד טלשיר
	שיכול העיצורים ^ב ו- ^ב בראש מילה בקריאתם של	כריסטיאן שטאדל
51	השומרונים בתורה	
	הלשון בצ'יטוטים מן המקרא במשנה על פי כתב יד	אריאל גבאי
63	קאופמן	
99	לשון האמוראים בראי חידושי הלשון של בן סירא	חיים דיהי
	השימוש בפנייה במשנה ובתוספתא: עיון טקסטואלי,	רבקה שמש
119	פרגמטי ותחבירי	
139	להבנת המילה "פרדכת" ומשמעותה	שלומי רייסקין
	עשבי בשמים: עיון בדקדוק התפילה האשכנזי	חיים א' כהן
145	והשפעתו על פוסקי ההלכה	
159	אליעזר בן־יהודה כמתכנן לשון	אילן אלדר
199	ההכפלה הלקסיקלית בעברית: מגמות חדשות	רבקה בליבויים
	הסיפורת של "המהלך החדש": מאפיינים לשוניים	רבקה תמיר
	וסגנוניים בלשון האמנותית במעבר מההשכלה	
221	לתחייה	
	מעט על המספרים המונים בעברית מדוברת בת	אמיר געש
241	ימינו (ובלהגים נאו־ערביים)	
VII		תקצירים באנגלית